

VERŠVŲ KAPINYNŲ LAIDOJIMO PAPROČIAI

O. NAVICKAITĖ

Nagrinėjami Veršvų kapinyno, dabar įeinančio į Kauno miesto teritoriją, laidojimo papročiai. Kapinynas tyrinėtas 1938—1940 ir 1954 metais. Iš viso ištirta 700 griautinių ir degintinių žmonių bei griautinių žirgų kapų su gausiomis ir įvairiomis įkapėmis iš II—XIV amžių. Atidengti kapai bei juose rastos įkapės rodo per šį laikotarpį buvus skirtingą laidoseną. II—VI amžiais mirusieji buvo laidojami nedeginti, VI—XIV amžiais mirusieji deginami, o X—XIV amžiais kartu su degintais žmonėmis laidojami nedeginti žirgai. Nustatytos to paties kapinyno skirtingos laidosenos pagrindu daroma išvada ne tik apie laidojimo papročius, bet ir pasaulėžiūros kitimą Lietuvoje I-jame m. e. tūkstantmetyje ir II-jo tūkstantmečio pradžioje.

Vienas didžiausiųjų Lietuvos TSR teritorijoje ištirtų laidojimo paminklų yra Veršvų plokštinis kapinynas, tyrinėtas 1938—1940¹ ir 1954 m.² Kapinynas šiuo metu yra Kauno miesto ribose, dešiniajame Nemuno krante, prie Kauno — Raudondvario kelio, apie 1—1,5 km į vakarus nuo Nemuno ir Neries upių santakos.

Tai yra didžiausias kapinynas ne tik savo apimtimi, bet ir atidengtų kapų skaičiumi. Iš viso čia ištirta 700 kapų³, įdomių laidosenos ir įkapių gausumo atžvilgiu. Šio kapinyno medžiaga, iki šiol beveik niekur neskelbta, yra Kauno Valstybiniame M. K. Čiurlionio vardo Dailės Muziejuje⁴.

¹ 1938—1940 mm. kapinyno tyrinėjimus vykdė buv. Vytauto Didžiojo Kultūros Muziejus Kaune (vėliau Kauno Valstybinis M. K. Čiurlionio vardo Dailės Muziejus) (toliau KVDM).

² 1954 m. kapinyną tyrinėjo Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas drauge su Kauno Valstybinio M. K. Čiurlionio vardo Dailės Muziejaus Pirminės kultūros ir dailės skyriumi. Medžiaga yra KVDM, dienoraščiai — Lietuvos TSR MA Istorijos institute (toliau MAII). Tyrinėjimus vykdė šio straipsnio autorius.

³ Kiekvienais metais ištirti kapai dienoraščiuose sužymėti eiline numeracija, pradedant Nr. 1. Siekiant išvengti kapų numerių pasikartojimo, sudaryta nauja bendra visų metų tyrinėjimams kapų numeracija, pagrindu paliekant 1938 m. tyrinėjimus.

⁴ Apie 1938 m. tyrinėjimų duomenis žr. „Senovė“, 4, 218—219, Kaunas (1938); iš 1940 m. tyrinėjimų tepaskelbtas tik vienas dvigubas vyro ir moters kapas, žr. Vytauto Didžiojo Kultūros Muziejaus metraštis (toliau VDKMM) 28—42, Kaunas, 1940.

Veršvų kapinyno tyrinėjimų metu atidengti kapai ir prie jų rastos įkapės padeda nustatyti tuo metu vyravusį mirusiųjų laidojimo paprotį tiek Veršvų kapinyne, tiek ir kituose Lietuvos TSR teritorijos laidojimo paminkluose, o taip pat pasekti to meto žmonių pasaulėžiūros pasikeitimą.

Laidosenos atžvilgiu kapinyne susidurta su griautiniais ir degintiniais žmonių kapais, o taip pat su žirgų kapais.

Griautiniai žmonių kapai

Kapinyne vyrauja griautiniai kapai. Iš viso jų atidengta 348. Šie kapai daugiausia koncentruojasi pietinėje ir pietvakarinėje kapinyno dalyje.

Mirusieji čia laidoti eilėmis įvairaus gylio ir dydžio duobėse. Duobių gylis dauguma atvejų siekia nuo 40 iki 110 cm.

Kapų duobės buvo kasamos pailgo keturkampio formos, daugiausia 200—250 cm ilgio ir 100—130 cm pločio. Atskirais atvejais aptikta kapų siauresnėse, rečiau, platesnėse duobėse.

Savo dydžiu iš kitų išsiskiria dvigubi kapai. Jų duobės, paprastai, siekia iki 400 cm ilgio ir 300 cm pločio. Iš tokių gali būti nurodyti kapai Nr. Nr. 103, 105, 304.

Visų kapų duobių kontūrai išsiskyrė iš aplinkinės žemės tamsesne spalva. Kapų duobių sampile dažnai dar pastebimi angliukai bei degėsiai. Kai kurių kapų duobės sampile degėsių bei angliukų liekanos guli ištisu sluoksniu. Ypač storas tokių degėsių sluoksnius, kapo duobės viršuje siekias nuo 8 iki 15 cm storio, aptiktas kapuose Nr. Nr. 28 ir 67. Su degėsių liekanomis kapuose susidurta ne tik virš mirusiojo griaučių, bet ir po jais, pvz., kape Nr. 28. Tai leidžia daryti išvadą, kad degėsių bei angliukų liekanos būdavo išbarstomos duobėje dar prieš laidojant mirusįjį. Kartais duobės viršuje aptinkami smulkūs degėsiai, o apačioje, dažniau kapo duobės dugne, stambesnės anglys (kapai Nr. Nr. 27, 47). Panašūs pavyzdžiai, kada smulkios ir stambios anglys maišosi kapo duobėje, pastebėti ir kituose centrinės Lietuvos to paties laikotarpio kapinyuose⁵, o taip pat vakarų bei rytų Lietuvos TSR plokštiniuose kapinyuose ir pilkapiuose⁶.

Kokią reikšmę turėjo angliukai bei degėsių liekanos kapuose, kol kas neaišku. Gal tai yra pati pradžia persiorientavimo į kūnų deginimo paprotį, gal tai susiję su kokiomis nors laidojimo, kulto apeigomis. Ugnis galėjo būti deginama prie mirusiojo kapo ar toliau nuo jo, apeigų atlikimo vietoje⁷. Panašią mintį, kad ugnis glaudžiai susijusi su laidojimo apeigomis, savo metu kėlė ir F. Pokrovskis⁸.

⁵ Sargėnai, Vilijampolės raj., Serėdžius, Vilkijos raj., Upytė, Panevėžio raj. (visų šių kapinynų tyrinėjimų dienoraščiai ir medžiaga yra KVDM).

⁶ Kurmaičiai, Lazdininkai, Senkai, Rūdaičiai, Tūbausiai, Kretingos raj., Liviai ir Reketė, Salantų raj. (medžiaga yra KVDM). Kapitoniškės, Kaišiadorių raj., Poškai, Deveniškės, Didžiuliai, Salčininkų raj., ir kt. Šių pilkapių dienoraščiai yra MAII, o medžiaga — Istorijos-etnografijos muziejuje, Vilniuje (toliau IEM).

⁷ Gimtasai kraštas (toliau GK), Nr. Nr. 31, 56—71 (1943).

⁸ Ф. В. Покровский, Труды IX археологического съезда в Вильне, 1893 г., 1, 174, Москва, 1895.

Mirusieji Veršvų kapinyne buvo laidojami po vieną atskiroje duobėje, ir tik keliais atvejais (kapuose Nr. Nr. 103, 105, 304) rasta po dvejus griaučius. Mirusiuosius laidojant, buvo paisoma tam tikros šiam kapinynui būdingos laidojimo krypties. Vyrai daugiausia buvo laidojami galva šiaurės — vakarų 280—295° kryptimi, moterys — pietų arba pietryčių 100—120° kryptimi.

Tam tikros mirusiųjų laidojimo tvarkos laikomasi ir kitais atžvilgiais. Mirusieji beveik išimtinai buvo laidojami aukštiekninki, lygiagrečiai ištiestomis kojomis ir ant krūtinės sudėtomis rankomis. Tiktai kape Nr. 44 griaučiai aptikti beveik kniūpsčioje padėtyje, o kape Nr. 60 mirusysis, atrodo, buvęs palaidotas lyg ir sėdom. Išsiskiria ir kapas Nr. 22. Čia mirusysis paguldytas ant dešiniojo šono, dešinioji ranka užlaužta, kairioji ištiesta pagal šoną, kojos per kelius sulenktos ir sukryžiuotos. Atrodo, kad mirusysis palaidotas lyg miego padėtyje. Prie šio mirusiojo kaulų nerasta jokių įkapių, todėl sunku spręsti, kuriam laikotarpiui kapas skirtinas. Be minėtųjų, mirusieji su per kelius sulenktomis ar sukryžiuotomis kojomis sutikti dar keliuose kapuose (Nr. Nr. 4, 44, 65 ir 73), o pvz., kape Nr. 50 mirusysis palaidotas sukryžiuotomis pėdomis.

Mirusiųjų rankų padėtis įvairi. Kartais jos sulenktos smailiu kampu ir net siekia kaklo bei apatinio žandikaulio kaulus (kapai Nr. Nr. 5, 8, 16, 18 ir kt.), kartais abi rankos sulenktos stačiu kampu ir sudėtos ant krūtinės (kapai Nr. Nr. 26, 37, 42, 50 ir kt.), bet dažniausiai viena ranka sulenkta smailiu, antroji stačiu kampu (kapai Nr. Nr. 10, 12, 21 ir kt.).

Mirusieji daugeliu atvejų Veršvuose buvo laidojami skobtiniuose karstuose. Tai rodo kapų duobėse aptinkamos sudūlėjusios medienos liekanos ir ypač ryškiai žemėje išlikę jų kontūrai. Pvz., kape Nr. 38 prie griaučių pastebėta šviesesnio priesmėlio juostelė su organinės medžiagos — puvesių liekanomis. Apie skobtinių karstų buvimą liudytų ir kai kuriuose kapuose smarkiai suspausti griaučiai, pvz., kapo Nr. 6 duobė turi 220 cm ilgio ir tik 65 cm pločio, o kapo Nr. 10 — vos 40 cm pločio.

Šalia skobtinių karstų, labai retais atvejais, pvz., kape Nr. 45, pastebėti ir keturkampio plokščiadugnio karsto pėdsakai. Skobtinių karstų liekanų rasta ir kituose Lietuvos TSR teritorijos tyrinėtuose geležies amžiaus kapinyuose⁹. Skobtiniai karstai Lietuvoje aptinkami jau pirmaisiais mūsų eros šimtmečiais ir pasekami iki XVII a.¹⁰ Skobtinius karstus savo mirusiesiems laidooti naudojo visos to meto lietuvių—latvių giminės¹¹.

Dar viena Veršvų kapinynui būdinga laidosenos savybė yra ir taisyklingas akmenų išdėstymas prie mirusiojo griaučių; daugelyje kapų po vieną akmenį padėta iš šonų prie kaukolės ir po vieną iš šonų kojų srityje

⁹ Sargėnai, Vilijampolės raj. (medžiaga yra KVDM), Seredžius, Vilkijos raj. (KVDM), Sandrausiškė, Tytuvėnų raj. (KVDM), Kurmaičiai, Kretingos raj. (Lietuvos istorijos instituto darbai, 1, 344, Vilnius, 1950), Linksmučiai, Pakruojo raj. (kapų aprašymai yra MAII), Upytė, Panevėžio raj. (KVDM) ir kt.

¹⁰ GK, Nr. 31, 78—81 (1943).

¹¹ Congressus Secundus archeologorum Balticorum, 440, II, III, IV lent., Riga, 1931.

(1 pav.). Reikia, tačiau, pastebėti, kad ne visuose kapuose tokios tvarkos tiksliai laikytasi. Dažnai akmenys pastebimi tik prie galvos (kapai Nr. 36, 38, 39), kape Nr. 51 du akmenys dėti prie galvos ir tik vienas prie kojų, o kape Nr. 35 — vienas prie galvos, kitas prie kojų.

Kuriam tikslui akmenys prie mirusiojo buvo dedami, nėra galutinai išaiškinta. Archeologinėje literatūroje iki šiol vyravo nuomonė, kad taisyk-

1 pav. Griautinis kapas Nr. 7

lingai sudėti akmenys rėmė skobtinį karstą. Su šiuo teiginiu galima sutikti, ypač tuo atveju, kada akmenys yra taisyklingai sukrauti: du prie galvos, du liemens srityje ir du prie kojų. Bet tokie atvejai, kada šios tvarkos nesilaikyta, o ypač kai akmuo, kaip kape Nr. 35, rastas net po mirusiojo griaučiais, verčia suabejoti minėtosios nuomonės teisingumu. Šis paprotys galėjo būti susijęs su kokiomis nors laidojimo tradicijomis. Toks pat kapų apkrovimas akmenimis ypač plačiai sutinkamas tyrinėtuose bendralaikiuose centrinės Lietuvos kapinyuose: Sargėnuose, Viliampolės raj.¹², Upytėje, Panevėžio raj.¹³, Seredžiuje, Vilkijos raj.¹⁴, tik juose, ypač Sargėnų kapinyne, griežčiau negu Veršvuose, išlaikyta akmenų dėjimo tvarka. Su akmenų apkrovimais apie kapus susidurta ir kai kuriuose šiaurinės Lietuvos pilkapiuose: Vaineikiuose, Rokiškio raj.¹⁵, Vizdergiuose, Kūršėnų raj.¹⁶, Sandrausiškėje, Tytuvėnų raj.¹⁷, Sakališkiuose, Pakruojo raj.¹⁸

Iš nurodytų vietovių matyti, kad kapai su taisyklingai prie galvos ir kojų padėtais akmenimis yra būdingiausi centrinės Lietuvos TSR dalies plokštiniams kapinynams. Vakarinėse Lietuvos TSR srityse toks akmenų dėjimo būdas kol kas težinomas tik iš 1951 m. tyrinėjimų Kurmaičiuose, Kretingos raj.¹⁹ Vakarų Lietuvos to paties laikotarpio kapams būdingi

¹² Tyrinėjimų dienoraščiai yra KVDM; Senovė, 4, 213(1938).

¹³ Senovė, 4, 218(1938).

¹⁴ Senovė, 4, 219(1938).

¹⁵ Tyrinėjimų dienoraščiai yra KVDM; Senovė, 4, 219(1938).

¹⁶ T. D o w g i r d, Pamiętnik Fiziograficzny, 8, dz. 14, 3—17, Warszawa (1888).

¹⁷ Tyrinėjimų dienoraštis yra KVDM.

¹⁸ Tyrinėjimų dienoraščiai yra MAII.

¹⁹ 1951 m. tyrinėjimų dienoraščiai ir medžiaga yra MAII.

netaisyklingi pusapvaliai arba pailgi akmenų vainikai apie atskirus kapus²⁰.

Su panašiais, kaip Veršvuose, akmenų apdėjimais apie kapus susidurta ir Latvijos TSR teritorijoje, tik čia jie būdingi ne plokštiniam kapinynams, o kaip ir šiaurinėje Lietuvoje — pilkapiams²¹.

Veršvuose, kaip ir kituose kapinyuose, mirusieji laidoti su tam laikotarpiui būdingais darbo įrankiais, ginklais ir papuošalais. Darbo įrankiai ir ginklai daugiau būdingi vyrų, o papuošalai ir darbo įrankiai moterų kapams. Tiesa, papuošalai kartais aptinkami ir vyrų kapuose, bet čia jie nepasižymi tokiu gausumu bei formų įvairumu kaip papuošalai, randami moterų kapuose. Iš papuošalų vyrams būdinga geležiniai ir žalvariniai lazdeliniai smeigtukai, vienu kitu atveju rasta lankinė segė ir žalvarinės įvijėlės bei diržų sagtys. Ir tik viename kape (Nr. 221), šalia viso vyrui būdingo inventoriaus: geležinio įmovinio ietigalio, geležinio įmovinio kirvio, geležinio tiesaus peiliuko, rasta geležinė segė, žalvarinis žiedas ir sidabrinė antkaklė su kabliuku ir kilpele galuose.

Įkapės prie mirusiųjų išdėstytos tam tikra tvarka. Atskirais atvejais čia darbo įrankiai ir ginklai aptinkami dešinėje arba kairėje galvos pusėje (kapai Nr. Nr. 14, 58, 62, 73, 262, 267 ir kt.). Iš čia paminėtų kapų ypač įdomus kapas Nr. 267. Jame prie mirusiojo galvos yra sudėtas visas jo darbo įrankių komplektas: geležinė peikena, geležinė yla, geležinis tiesus peiliukas, akmeninis galąstuvėlis ir trys geležinės grandinėlės (2 pav.). Tačiau tokie kapai, kur kartu būtų rastas visas darbo įrankių komplektas, tėra pavieniai.

Iš darbo įrankių vyrų kapuose daugiausia aptinkami geležiniai įmoviniai kirviai. Jie neretais atvejais būna padėti tai vienoje, tai kitoje mirusiojo galvos pusėje (kapai Nr. Nr. 14, 62, 73 ir kt.), dažniausiai asmenimis į viršų, įmova žemyn, arba net taip, kaip kape Nr. 58, kur geležinis įmovinis kirvis buvo padėtas skersai kapo duobės beveik ant petikaulio ir įmova atsuktas į apatinį žandikaulį, o asmenimis į kapo duobės kraštą. Neretai kirviai aptinkami ne vien prie galvos, bet ir prie juosmens (kapas Nr. 59), ar net prie kojų (dvigubas kapas Nr. 304).

Lygiagrečiai su kirviais, vyrų, o taip pat ir moterų kapuose aptinkami geležiniai lenkti ir tiesūs peiliukai. Jie daugiausia būna padėti prie mirusiojo dešiniojo ar kairiojo šono, dažniausiai ties juosmeniu (kapas Nr. Nr. 8, 15, 49, 51 ir kt.) ir tik atskirais atvejais prie galvos (kapas Nr. 45). Panašioje padėtyje aptinkami ir geležiniai tiesūs peiliai.

Be darbo įrankių, vyrų kapuose dar aptinkama ir ginklų, būtent, geležinių įmovinių ietigalių. Kokioje padėtyje prie griaučių jie buvo randami, neaišku, nes nėra išlikę šių kapų aprašymų. Kapo Nr. 262 kasinėjimų metu

²⁰ Ankštakiai, Kretingos raj. (dienoraščiai yra KVDM), Kurmaičiai, Kretingos raj. (KVDM), Reketė, Salantų raj. (KVDM), Senkai, Kretingos raj. (KVDM), Sernai, Klaipešos raj. (KVDM), Tūbausiai, Kretingos raj. (KVDM).

²¹ H. M o o r a, Congressus Secundus archeologorum Balticorum, 440, II, III, IV lent., Rigae, 1931; Archeologijas Raksti, 1, 3, lent. XII ir XIII, Rīga (1928); Archeologijas Raksti, 1, 1, 27 — 29, VII, IX, X lent., Rīga (1933).

padarytoji nuotrauka rodo, kad geležinis įmovinis ietigalis yra gulėjęs prie mirusiojo galvos. Be to, kape Nr. 41 geležinis dalgis irgi buvo rastas prie mirusiojo galvos.

Turtingiausi įkapėmis yra moterų kapai. Prie jų griaučių, be darbo įrankių, rasta daug įvairių papuošalų. Moterys, matyti, buvo laidojamos su puošniais drabužiais ir kepurėmis. Papuošalai, kaip ir darbo įrankiai, išdėstyti tam tikra tvarka. Galvos srityje aptinkami antsmilkiniai, įvairūs pa-

2 p av. Griautinio kabo Nr. 267 detalė

kabučiai bei žalvarinės plokštelės, o taip pat smulkios įvijos. Kaklo vietoje — karoliai, antkaklės bei kiti papuošalai, krūtinės vietoje — segės ir smeigtukai. Ant rankų randamos apyrankės ir žiedai. Be to, dalis papuošalų dar kartais randama padėta su tošine dėžute prie mirusiosios galvos (kapas Nr. 304). Be papuošalų, moterų kapuose randama ir tipiškų moters darbo įrankių: geležinių lenktų peiliukų, varpstelių ir geležinių ylių bei adatų.

Moterų kapuose rastieji darbo įrankiai, išskyrus molinius bei akmeninius varpstelius, yra išimtinai geležiniai, tik kape Nr. 11 rasta viena žalvarinė adata. Papuošalai daugiausia žalvariniai, bet šalia jų nemaža ir sidabrinių. Pvz., kape Nr. 296 rastas kaklo papuošalas, sudarytas iš sidabrinių kibirėlio formos kabučių, kape Nr. 192 — sidabrinė žieduota segė, kape Nr. 205 — sidabrinė antkaklė su kabliuku ir kilpele galuose, dvi storagalės sidabrinės apyrankės ir antkaklės dalis, kape Nr. 275 — sidabrinė šaukštinė antkaklė.

Be vyrų ir moterų kapų, atidengti keli labai blogai išlikę vaikų kapai su labai kukliomis įkapėmis, pvz., geležiniais lazdeliniais smeigtukais, arba ir visiškai be įkapių. Tik kape Nr. 4 aptikti vaiko griaučiai su turtin-gesnėmis įkapėmis. Jam ant abiejų rankų uždėta po vaikišką apyrankę, krūtinės srityje — maža laiptelinė segutė.

Kalbant apie Veršvų kapinyno griautinius kapus, tenka atskirai pami-nėti ir dvigubus kapus. Jų surasta trys (Nr. Nr. 103—104, 105—106, 304).

Dvigubas kapas Nr. 103—104 yra apardytas. Iš griaučių liekanų ma-tyti, kad mirusieji yra gulėję per 50 cm vienas nuo kito didžiulėje 400×300 cm dydžio duobėje ta pačia PR kryptimi. Iš rastųjų prie griau-čių papuošalų: stiklinių karolių ir profiliuotos segės, žalvarinių apkalų, greičiausiai, kepuraitės liekanų, tektų spėti čia buvus palaidotas moteris, nes nei prie vienu, nei prie kitų griaučių nerasta vyrams būdingų darbo įrankių bei ginklų. Šis kapas, sprendžiant iš žalvarinės profiliuotos segės, greičiausiai, priklauso II—III amžiams. Panašiai yra ir su kapu Nr. 105—106. Mirusieji čia palaidoti 80 cm gylyje tokio pat 400×300 cm dydžio duobėje. Šis kapas taip pat apardytas ir tik iš griaučių liekanų galima susidaryti vaizdą, kad vienas mirusysis buvęs palaidotas vakarų, o kitas rytų kryptimi. Įkapių nei prie vienu, nei prie antrų griaučių nerasta.

Iš visų dvigubų kapų savo turtingumu išsiskiria kapas Nr. 304²². Čia 125 cm gylyje 240×110 cm dydžio duobėje palaidoti vyras ir moteris. Mirusieji paguldyti aukštiełninki galvomis SV 20° kryptimi. Trys akmenys padėti duobės šone ir du vyro galvūgalyje. Vyras paguldytas kairėje, mo-teris dešinėje duobės pusėje.

Moters kapas pasižymi ypatingu turtingumu. Mirusioji buvo palaidota su visa eile įvairių papuošalų: kaklo vietoje rastos žalvarinės grandinėės dalys ir stiklinių bei emaliuotų karolių apvara, ant dešinėsios rankos už-mautos dvi žalvarinės juostinės apyrankės, ant kairėsios rankos — ketu-rios tokio pat tipo apyrankės, prie abiejų rankų aptikta organinės medžia-gos, greičiausiai, drabužio liekanų, tarp blaudikaulių, žemiau kelių padėta taip pat žalvarinė juostinė apyrankė, galvūgalyje, beržo tošies dėžutėje, sudėtas nemažas kiekis žalvarinių papuošalų. Čia rastos penkios įvairaus tipo antkaklės: vytinė kilpiniais galais, trimitiniais, kūginiais ir dvi šaukš-tiniais galais. Prie antkaklių be jokios tvarkos padėtos penkios žalvarinės juostinės apyrankės. Ant antkaklių ir iš dalies ant apyrankių gulėjo sker-sai padėtas žalvarinis ąsotėlis, o prie jo antkrūtininis papuošalas, suda-rytas iš žalvarinių įvijų ir trikampių pakabučių, prie kurių ąselių dar pri-kabinta keturkampių žalvarinių kabučių.

Vyro kapas įkapių turtingumu nepasižymėjo. Prie jo griaučių surastas tiktai geležinis lazdelinis smeigtukas bei keli darbo įrankiai. Tarp dešinio-

²² VDKMM, 28—40; X. A. Моора, Краткие сообщения Института истории материальной культуры АН СССР (toliau КСИИМК), № 53, 6, 8, рис. 4, 5, (1954); R. Volkaitė-Kūlikauskienė, Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto mokslo darbai, 5 (Istorijos-filologijos fakulteto mokslo darbai, 1), 126, 2 pav.: a, b, Vilnius, 1955.

sios rankos petikaulio ir greta gulinčių alkūnkaulių, išilgai kapo duobės buvo padėtas ašmenimis į viršų geležinis lenktu kotu peilis, o prie kairiosios kojos šlaunikaulio — geležinis įmovinis kirvis.

Kapas skirtinas IV—V amžiams.

Peržvelgus visus griautinius kapus bei įkapių išsidėstymą juose, aiškėja, jog dalis kapų yra gana turtingi įkapėmis. Savo turtingumu ypač išsiskiria kapai Nr. Nr. 113, 205, 221, 240, 275, 304. Pvz., kape Nr. 205 mirusiojo kaklo vietoje rasta sidabrinė antkaklė su kabliuku ir kilpele galuose, stiklinių ir emaliuotų karolių apvara, ant rankų — apyrankės, ant krūtinės — puošnus antkrūtininis papuošalas. Kape Nr. 6 mirusioji palaidota su įvairių karolių apvara, apyrankėmis, žiedais, drabužis buvęs susėgtas smeigtuku. Vyro kape Nr. 221 rasta sidabrinės antkaklės dalis, geležinis įmovinis kirvis, geležinis įmovinis ietigalis, geležinė lankinė segė, kape Nr. 275 — sidabrinė šaukštinė antkaklė, žalvarinė žieduota segė, geležinis įmovinis kirvis, du geležiniai tiesia nugarėle peiliukai.

Šalia daugiau ar mažiau įkapėmis turtingų kapų, išsiskiria neturtingi kapai, kurių įkapes neretai sudaro tik geležiniai dirbiniai. Juose net ir papuošalai geležiniai. Žalvarinių papuošalų neturtinguose kapuose beveik nesutinkama, išskyrus vieną kitą žalvarinę įvijėlę. Pvz., kapuose Nr. Nr. 16, 26, 28, 50, 53 ir kt. susidurta tikta su vienu vieninteliu papuošalu — geležiniu lazdeliniu smeigtuku, o kapuose Nr. Nr. 18, 51 tik su geležiniu lenktu peiliu. Šalia šių neturtingų kapų, nemažą dalį sudaro kapai visiškai be radinių (Nr. Nr. 22, 23, 24, 33, 35, 40, 43, 44, 46, 56). Sidabrinų ar pasidabruotų papuošalų neturtinguose kapuose visiškai nerasta.

Didelę Veršvų kapinyno griautinių kapų dalį pagal juose rastuosius dirbinius: įvijinius antsmilkinius, laiptelines seges, dėželiniais, kūginiais, trimitiniais ir šaukštiniais galais antkakles, juostines ir masyvias, akiniu raštu ornamentuotas apyrankes, ritininius smeigtukus ir kt., tenka skirti II—V amžiams. Tačiau kai kuriuose kapuose rastos žalvarinės lankelinės segės lietinė užkaba, žalvarinės lankelinės segės trikampe kojele, storagalės žalvarinės ir sidabrinės apyrankės rodo, kad čia mirusieji buvo laidoti net iki VII a. Tokiu būdu galima daryti išvadą, kad paprotys mirusiųjų laidoti nedegintus čia egzistavo nuo pat pirmųjų mūsų eros šimtmečių iki VII a.

Degintiniai žmonių kapai

Šalia griautinių kapų, Veršvuose atidengta ir 112 degintinių kapų. Jie daugiausia koncentravosi kapinyno šiaurinėje ir šiaurės rytų dalyje.

Degintinius kapus pagal duobių dydį galima išskirti į dvi pagrindines grupes: kapai, kuriuose mirusiojo palaikai supilti nedidelėse duobutėse, ir kapai didelėse duobėse.

Kapinyne vyrauja pirmosios grupės degintiniai kapai. Tačiau jų tarpe pastebimi kai kurie skirtumai. Pirmiausia išsiskiria kapai nedidelėse 20×30, 25×50, 30×40 cm nuo 15 iki 20 cm gylio duobutėse. Jose sudeginto mirusiojo kaulai švariai iš laužavietės išrinkti ir supilti tiesiog į žemę. Tokiuose kapuose karstų bei urnų liekanų, išskyrus kapą Nr. 32, nepastebėta

Kape Nr. 32 mirusiojo kaulai, matyti, buvę supilti į molinę urną, nes prie degintinių kaulų ir po jais rastas nemažas kiekis storų rusvos spalvos, lygiu paviršiumi molinio puodo šukių.

Degintiniuose, kaip ir griautiniuose, kapuose mirusieji laidoti su įkapėmis: darbo įrankiais, ginklais ir papuošalais. Pirmosios grupės degintiniuose kapuose aptinkamos įkapės, apdegusios, dažniausiai net visiškai susilydžiusios. Jos, daugeliu atvejų (kapai Nr. Nr. 39, 42, 48 ir kt.), kaip ir sudeginti kaulai, švariai iš ugnies išrinktos ir sudėtos virš mirusiojo degintų kaulų kuriame nors duobutės pakraštyje. Tikėtai kape Nr. 60 dirbiniai buvo 60×25 cm dydžio duobutėje išdėstyti viršuje kaulų ties duobutės viduriu. Šiam kapui būdinga dar ir tai, kad dalis įkapių, kaip geležinis įmominis ietigalis bei du geležiniai peiliukai, apdege, o dalis dirbinių ugnies nepaliesi. Pastarųjų tarpe pažymėtinas geležinis įmominis ietigalis. Kad ietigalis neliestas ugnies, rodo jo įmovoje išlikę medinio koto liekanos. Šiame kape visi dirbiniai išdėstyti ŠV 310° kryptimi, t. y. beveik ta pačia kryptimi, kuria laidoti nedeginti vyrai anksčiau aprašytuose griautiniuose kapuose. Iš įkapių atrodo, kad čia buvęs sudegintas vyras, kuris stengtasi laidoti irgi vienoda su ankstyvesniais mirusiais kryptimi.

Kituose tokios pat formos kapuose įkapių išdėstymas nepasizymi tvarkingumu. Jos daugiausia koncentruojasi tarp sudegintų kaulų duobutės viduryje. Atskirai tenka paminėti degintinį kapą, tyrinėjimų dienoraštyje pažymėtą Nr. 27, kur 120 cm ilgio, 20 cm gylio ir 40 cm pločio duobutėje, tarp akmenų supilti švarūs degintiniai kaulai.

Veršvuose tokių kapų, kur deginti kaulai be jokių anglių bei laužo liekanų švariai atrinkti ir supilti į nedidelę duobutę, aptikta 40. Tai sudaro beveik pusę visų degintinių kapų.

Chronologiniu atžvilgiu šiuos kapus tektų laikyti, gal būt, pačiais ankstyviausiais degintiniais kapais Veršvų kapinyne. Tai liudytų ir kape Nr. 27 rastos dvi žalvarinės storagalės daugiakampės apyrankės, kape Nr. 42 — ankstyva žalvarinė žieduota segė, kape Nr. 21 — profiliuota plunksna ietigalis. Apie tai kalbėtų ir prie kapų Nr. Nr. 27, 21 išdėstyti akmenys, o taip pat virš mirusiojo kaulų tvarkingai sudėtos įkapės. Tvarkingas įkapių dėjimas degintiniuose kapuose būdingas dar I-jo tūkstantmečio viduriui (viduriniam geležies amžiui)²³.

Panašūs degintiniai kapai žinomi ir kituose centrinės Lietuvos kapinyuose²⁴.

Vienalaikiais ar bent kiek vėlesniais chronologiniu atžvilgiu tenka laikyti kapus taip pat nedidelėse duobutėse, kur sudeginti kaulai kartu su laužo likučiais bei apdegusiomis įkapėmis buvo supilami tiesiog į žemėje prakastą nuo 30 iki 50 cm skersmens dubens formos duobutę. Dažniausiai jie yra labai negiliai, vos 20—40 cm nuo žemės paviršiaus, nors kai kuriais atvejais jų pastebėta net nuo 80 iki 100 cm gylyje (kapai Nr. Nr. 9,

²³ R. Volkaitė-Kulikauskienė, Medžiaginė Lietuvos gyventojų kultūra IX—XII amžiuje (toliau Medžiaginė kultūra...), disertacijos rankraštis, Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas, 17, Vilnius, 1951.

²⁴ Eiguliai, Sargėnai, Kauno raj.

54 ir kt.). Vienas būdingas šios grupės degintinių kapų, išsiskyręs savo įkapių gausumu, yra kapas Nr. 76. Čia 35 cm gylio ir 45 cm skersmens duobutėje aptiktas nemažas kiekis degintinių kaulų. Visoje duobutėje ir tarp kaulų maišosi smulkūs degėšiai, o vietomis gana stambios daugiausia ažuolinės anglys. Šiame kape be jokios tvarkos išmėtyti apdegę bei susilydę žalvarinių dirbinių fragmentai, iš kurių galima išskirti keturių vytinių kūginių antkaklių dalis, apyrankių, kabučių bei grandinėlių liekanas. Dalis dirbinių, atrodo, buvę pasidabruoti, nes rasta ir sidabro plokštelių liekanų.

Panašūs yra ir kiti tokios pat formos degintiniai kapai (Nr. Nr. 38, 77, 78).

Atskirose nedidelėse duobutėse palaidoti sudeginto žmogaus palaikai liudija, kad mirusieji būdavo sudeginami ne laidojimo vietoje, bet, greičiausiai, tam tikslui skirtoje laužavietėje. Su tokia laužaviete susidurta ir Veršvų kapinyne. Ji pastebėta, vos nuėmus viršutinį žemės sluoksnį, pačiame degintinių kapų rajone, II perkasoje. Čia 8×10 m plote 10—25 cm storio sluoksnyje maišėsi perdegusi žemė su gausiomis anglimis ir degėšiais. Joje taip pat buvo nemaža degintinių kaulų bei susilydžiusių dirbinių fragmentų. Joje, greičiausiai, ne tik buvo deginami mirusieji, bet buvo atliekamos ir visos kitos su laidojimu susijusios apeigos. Po to mirusysis būdavo laidojamas iš anksto paruoštoje duobėje.

Panašios laužavietės aptiktos ir kituose tyrinėtuose mūsų respublikos kapinyuose: Sargėnuose, Kauno raj.²⁵, Rimaisiuose, Kėdainių raj.²⁶, Grauzuose, Kėdainių raj.²⁷, Kiauleikiuose, Kretingos raj.²⁸, Aukštakiemyje, Klaipešos raj.²⁹ ir Ramučiuose, Šilutės raj.³⁰

Antrajai grupei priskiriami tokie degintiniai kapai, kurie iš aplinkinio žemės sluoksnio išsiskiria didelėmis tamsiomis juodos žemės dėmėmis — duobėmis. Jų skersmuo dažnai siekia nuo 2 iki 5 m, o gylis nuo 1 iki 2 m. Tokių kapų duobių skersiniai piūviai kartais yra didžiulio užapvalintu arba plokščiu dugnu dubens (kapai Nr. Nr. 53, 2), bet daugiausia netaisyklingos formos. Visame tokios didžiulės duobės plote susiduriame su gausiomis degėsių, smulkių angliukų bei susilydžiusių žalvarinių ir geležinių dirbinių liekanomis. Degintiniai kaulai būna netvarkingai išmėtyti visoje duobėje nuo jos paviršiaus iki pagrindo. Neretai jos dugne pastebima netvarkingai primestų akmenų, kurie sudaro ištisą akmenų grindinį. Nemaža kapų su tokiais akmenų grindiniais rasta Veršvų kapinyne 1954 metais. Šiuos kapus, sprendžiant iš juose rastų dirbinių (pvz., kape Nr. 63 rastos žalvarinės pasaginės segės aguoniniais galais, kape Nr. 55 — vytinės antkaklės kūginiais galais), tenka priskirti m. e. II-jo tūkstantmečio pradžiai. Tam pačiam

²⁵ Tyrinėjimų dienoraštis yra KVDM.

²⁶ Ten pat.

²⁷ Ten pat.

²⁸ R. Volkaitė-Kulikauskienė, Medžiaginė kultūra..., 18.

²⁹ Ten pat.

³⁰ Ten pat.

laikotarpiui priklauso ir vakarų Lietuvoje sutinkami tokios pat formos degintiniai kapai³¹.

Didžiuliai šios rūšies degintiniai kapai yra plačiai žinomi centrinėje ir vakarinėje Lietuvoje³². Ypač daug panašių degintinių kapų atidengta pastaruoju metu Laiviuose, Salantų raj.³³ Tačiau tarp vakarų ir centrinės Lietuvos tyrinėtų kapinynų išryškėja skirtingumai šių kapų formos atžvilgiu. Vakarų Lietuvai būdingesni taisyklingo didžiulio dubens formos kapai, tuo tarpu vidurio Lietuvoje ši forma nėra vyraujanti.

Iš trumpos degintinių kapų formų apžvalgos matyti, jog mirusieji būdavo deginami tam tikslui skirtose laužavietėse. Dalis jų, ypač m. e. II-jo tūkstantmečio pradžioje, galėjo būti deginami ir toje pačioje laidojimui skirtoje duobėje. Apdegę ir susilydę dirbiniai rodo, jog mirusysis būdavo deginamas su puošniais drabužiais ir net darbo įrankiais bei ginklais. Apie tai liudija kapuose aptinkami papuošalai: antkaklės, segės, smeigtukai ir kt., apdegę kirviai (kapas Nr. 5), geležinės ylos bei akmeniniai varpsteliai (Nr. Nr. 28, 26, 46 ir kt.) ir geležiniai ietigaliai bei peiliai (Nr. Nr. 21, 39, 27, 85, 60 ir kt.). Apie mirusiųjų deginimą kartu su kasdieninio gyvenimo reikmenimis kalba ir rašytiniai šaltiniai. Kronikininkas Dusburgas, rašydamas apie XIII a. prūsų papročius ir tikyba, nurodo, jog prūsai mirusįjį sudegindavo drauge su jo kasdieninio gyvenimo reikmenimis. Jie tikėjo, kad sudeginti daiktai drauge prisikelsią su savo savininkais ir jiems, kaip anksčiau, tarnausią³⁴.

Tenka skyrium paminėti degintinius kapus Nr. Nr. 1, 5. Kape Nr. 1 35 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, 0,5 m skersmens duobėje rasti vienoje krūvoje sukrauti apdegę dirbiniai, daugiausia papuošalai. Be papuošalų, čia dar aptikta žalvarinių svarstyklių dalis. Visi dirbiniai svėrė 285 gramus. Degintinių kauliukų prie dirbinių visiškai nepastebėta. Šį kapą, greičiausiai, taip pat tektų sieti su įkapių pakasimu atskirai nuo mirusiojo arba tiesiog įkapių papildymu. Tokie kapai, kur atskirai pakasti tik daiktai, archeologinėje literatūroje kartais yra vadinami „ypatingais kapais“³⁵. Lietuvoje su „ypatingais kapais“ kol kas susidurta tiktai vakariniuose rajonuose: Pryšmančiuose³⁶ ir Lazdininkuose, Kretingos raj.³⁷ Daugiausia (net 17) tokios rūšies kapų rasta Pryšmančių kapinyne³⁸.

Prie „ypatingų kapų“ tenka priskirti ir degintinį kapą Nr. 5, savo struktūra panašų į anksčiau aprašytąjį. Čia nedidelėje, be jokių degintinių

³¹ R. Volkaitė-Kulikauskienė, *Medžiaginė kultūra...*, 18.

³² Genčai, Kretingos raj. (R. Volkaitė-Kulikauskienė, *Medžiaginė kultūra...*, 18), Grauzai, Kėdainių raj. (KVDM), Laiviai, Salantų raj. (1950–1951 metų tyrinėjimų dienoraštis yra MAII), Pryšmančiai, Kretingos raj. (Senovė, 1, 30–44 (1935), Ruseiniai, Kėdainių raj. (KVDM), Sargėnai, Kauno raj.

³³ Tyrinėjimų dienoraštis yra MAII.

³⁴ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, 1, 28, Vilnius, 1955.

³⁵ R. Volkaitė-Kulikauskienė, *Medžiaginė kultūra...*, 19; Senovė, 1, 30–43 (1935); 4, 282 (1938).

³⁶ Senovė, 1, 54–57 (1935).

³⁷ R. Volkaitė-Kulikauskienė, *Medžiaginė kultūra...*, 19.

³⁸ Senovė, 1, 54–57 (1935); 4, 281 (1938).

kaulų žymių duobutėje pakasti keturi apdegę geležiniai plačiašmeniai pentiniai kirviai. Tačiau šis kapas išsiskiria iš kitų mūsų respublikoje tyrinėtų „ypatingų kapų“, kur dažniausiai pastebėti tik papuošalai, retkarčiais ginklai, tuo, kad čia rasti vien darbo įrankiai — geležiniai plačiašmeniai pentiniai kirviai. Toks kapas Lietuvoje kol kas tėra vienintelis, ir, greičiausiai, jį reikia traktuoti kaip atskirą lobį. Panašus savo struktūra kapas, kur pakasti tik darbo įrankiai, yra rastas 1953 m. Kapitoniškėse, Kaišiadorių raj., pilkapyje Nr. 8, tik su tuo skirtumu, kad Kapitoniškėse pakasti ne kirviai, o penki geležiniai peiliukai³⁹.

Iš duotosios degintinių kapų apžvalgos aiškėja, kad mirusiųjų deginimas Veršvų kapinyne pastebimas jau nuo VI—VII amžių ir vyrauja net XIII—XIV amžiais, palyginti, gana ilgą laikotarpį. Patys pirmieji degintiniai kapai dar kurį laiką egzistavo lygiagrečiai su griautiniais kapais. Tai liudija, jog kūnų deginimo paprotys čia įsigalėjo ne iš karto, o palaipsniui, nugalėdamas griautinio kapo tradicijas. Šį faktą, kad persiorientavimas į kūnų deginimo paprotį vyko palaipsniui, liudija ir (degintiniuose kapuose Nr. Nr. 21, 27) prie kaulų, sekant akmenų dėjimo griautiniuose kapuose paprotį, sukrauti akmenys. Tai, kad tokie su apkrautais akmenimis degintiniai kapai yra patys ankstyviausi, patvirtina rastos juose lankinės segės, storagalės apyrankės, profiliuota plunksna ietigalis ir kt. Vėlyvesniuose VIII—XIV amžių degintiniuose kapuose šie akmenys jau išnyksta. Pačiais vėlyviausiais kapais tenka laikyti kapus su žalvarinėmis plokštinėmis apskritinėmis segėmis. Bet tokių kapų, palyginus su kitais, labai nedaug.

Veršvų kaip ir kitų kapinynų degintiniai kapai rodo, kad kūnų deginimo paprotys, pasirodęs Lietuvoje I-ojo tūkstantmečio viduryje, išsilaikė net iki XIV a. Kūnų deginimo paprotys pirmiausia pasirodė rytinėse Lietuvos srityse, plito į centrinę ir tik apie VIII a. pabaigą ir IX a. pradžią pasiekė vakarų Lietuvą. Lietuvoje jis labai giliai prigijo ir nuo jo atgrasė šimtmečių bėgyje tik jėga įvesta krikščionybė. Nepaisydami prieš juos naudojamo smurto, lietuviai ilgą laiką išliko nepalaužiami, tvirtai laikėsi pagonišku apeigų ir savo mirusiųosius, kaip ir seniau, tebedegino. Mirusiųjų deginimo paprotys, kaip rodo rašytiniai šaltiniai, išsilaikė Lietuvoje net iki XIV—XV amžių, nors XIV a. pabaigoje jau didelė lietuvių dalis buvo priėmusi krikščionybę. Lietuviai krikščionys pradžioje taip pat buvo laidojami sudeginti. Buvo sudegintas jau krikščionybę priėmęs didysis Lietuvos kunigaikštis Mindaugas⁴⁰. Sudeginti buvo ir kiti didieji Lietuvos kunigaikščiai: Algirdas⁴¹, Kęstutis⁴² ir kt. Algirdas 1377 m. buvo sudegintas net su 18 karo žirgų⁴³.

Apie kūnų deginimo papročio Lietuvoje buvimą dar XIV—XV amžiais liudija ne tik rašytiniai šaltiniai, bet ir su degintiniais kapais randami vėlyvi plokštiniai kapinynai. Vienas toks kapinynas atidengtas 1953 m. žvalgo-

³⁹ Tyrinėjimų dienoraštis yra MAII.

⁴⁰ Полное собрание русских летописей (toliau ПСРЛ), 2, 188, СПб, 1908.

⁴¹ Scriptores rerum Prussicarum (toliau SRP), 2, 113, Leipzig, 1863.

⁴² SRP, 2, 260.

⁴³ SRP, 2, 113.

mosios archeologinės ekspedicijos metu Rumšiškėse, Kaišiadorių raj.⁴⁴ Toks pat plokštinis kapinynas žinomas ir prie kalbamojo Veršvų kapinyno, maždaug 500 m į šiaurę nuo jo. Šis kapinynas nėra tyrinėtas, tačiau vėjas dažnai jame atpusto atskirus degintinius kapus. Panašūs degintiniai XIV—XV amžių kapinynai žinomi ir kitose Lietuvos vietose.

Žirgų kapai

Be griautinių ir degintinių žmonių kapų, Veršvų kapinynas išsiskiria iš kitų savo žirgų kapais. Tai yra vienintelis Lietuvoje kapinynas su tokiu dideliu žirgų kapų skaičiumi. Jų iš viso atidengta 203. Žirgų kapai koncentravosi vakarinėje kapinyno dalyje atskirai nuo žmonių kapų. Čia kartu su žmogumi palaidotas žirgas težinomas tik vienu atveju — kape Nr. 21, kur sudeginto žmogaus kaulai rasti vienoje duobėje su žirgo griaučiais. Visi Veršvuose tyrinėti žirgų kapai yra griautiniai, degintinių žirgų kapų neaptikta.

Kapinyne daugiausia užtinkami pavieniai žirgų kapai, kitaip sakant, duobėje pakasta tik po vieną žirgą. Atidengta ir visa eilė vadinamųjų kolektyvinių žirgų kapų, kur vienoje duobėje susidurta su dvejais, trejais, ketveriais ir net su 8 žirgų griaučiais. Iš 203 atidengtų žirgų kapų 16 yra dvigubi kapai⁴⁵, 3 — trigubi⁴⁶, 2 — keturgubi⁴⁷ ir 2 kapuose net 8 žirgų griaučiai⁴⁸.

Žirgai čia laidoti 20—40 cm gylyje nuo žemės paviršiaus gana didelėse 200×120, 200×150, 300×200, 400×200 cm ir pan. duobėse. Neretai duobėse, panašiai kaip ir griautiniuose žmonių kapuose, aptinkama degėsių bei angliukų liekanų, kurios dažnai pastebimos nuo duobės viršaus iki pat jos pagrindo. Ypač ryškus degėsių sluoksnis pastebėtas 8-nių žirgų kape Nr. 184.

Žirgai laidoti eilėmis; beveik visuose kapuose guldyti galvomis į vakarus arba ŠV 250—320° kryptimi.

Žirgų padėtys kape buvo įvairios: jie guli ant šono, kniūpti, ir net aukštiekninki. Be to, daugelis jų guli nenormalioje padėtyje, pavyzdžiui kniūpti taip, kad jų galvos atsidūrusios po kūnu (kapai Nr. Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ir daugelis kt.). Priešakinės žirgų kojos dažniausiai sulenktos, kartais atmestos į priekį (kapas Nr. 119), o kartais pagultos po visu kūnu; užpakalinės kojos taip pat dažnai sulenktos ir pagultos po kūnu arba atmestos į šalis (Nr. 51), o kape Nr. 36 žirgo kairioji priekinė koja sulenкта per kelį, tarsi jis būtų klupęs, dešinioji taip pat sulenкта ir pagulta, gi abi užpakalinės kojos sulenktos ir guli po kūnu. Kape Nr. 25 abi kojos atmestos į priekį ir ištiesios. Aptikti taip pat griaučiai ant kairiojo ar dešiniojo šono (kapai Nr. Nr. 14, 35), pasitaiko ir aukštiekninkų (Nr. 188)

⁴⁴ Tyrinėjimų dienoraštis yra MAI, radiniai — IEM.

⁴⁵ Kapai Nr. Nr. 27, 34, 35, 36, 38, 59, 65, 83, 85, 105, 113, 116, 144, 151, 180.

⁴⁶ Kapai Nr. Nr. 55, 88, 112.

⁴⁷ Kapai Nr. Nr. 33, 50.

⁴⁸ Kapai Nr. Nr. 82 ir 166—173.

ar net tarsi stovinčio žirgo kapų (Nr. Nr. 21, 24, 31). Kape Nr. 31 žirgo griaučiai duobėje stovėjo statmenai, kaukolė buvo truputį pakelta į viršų ir įremta į duobės kraštą, kape Nr. 26 žirgo galva taip pat buvo įsirėmusi viršugalviu į duobės kraštą, abi priekinės jo kojos stovėjo stačios, o užpakalinės buvo sulenktos ir pagultos po kūnu. Atrodo, kad žirgas buvo pirmiau suklupęs ant paskutiniųjų kojų ir taip palaidotas. Stovinčio žirgo griaučiai aptikti ir dvigubame kape Nr. 6, kur vienas žirgas buvęs palaidotas kniūpsčias, antras stačias. Pastarojo kaklas smarkiai išlenktas, o galva nosimi atsirėmusi į duobės dugną. Abi priekinės jo kojos stovi statmenai. Statmenoje padėtyje yra ir užpakalinės kojos.

Panašioje padėtyje aptikti ir kolektyviniai žirgų kapai. Jie niekuo nesiskiria nuo pavienių kapų. Žirgai čia laidoti lygiagrečiai vienas prie kito ta pačia kryptimi, pvz., dvigubuose kapuose Nr. 6 ir Nr. Nr. 25, 65, 59 kniūpsti. Būdinga tai, kad kolektyviniuose kapuose dažniausiai vienas žirgas būna 10—20 cm giliau, o kitas aukščiau. Nevienoda žirgų kryptis pastebėta tiktai dvigubame kape Nr. 151, kur vienas palaidotas PV 260° kryptimi, o antras PR 170°.

Atrodo, kad kolektyviniuose tiek dvigubuose, tiek ir trigubuose bei keturgubuose ir aštuonių žirgų kapuose tam tikros tvarkos buvo prisilaikyta tiktai krypties atžvilgiu, o šiaip laidota be nusistovėjusios laidojimo tradicijos.

Trigubame kape Nr. 112 du žirgai B ir C⁴⁹ palaidoti 40 cm giliau už trečiąjį lygiagrečiai vienas kito PV 260° kryptimi. Trečiasis žirgas A, matyti, buvęs užverstas ant pirmųjų dviejų, tačiau jo kryptis nenustatyta. Trigubame kape Nr. 88 du žirgai A ir B guli PV 260° kryptimi vienas prie kito: A — kniūpsčias, B — ant kairiojo šono. Trečiasis žirgas C guli 10 cm tolėliau nuo jų į šiaurę ant dešiniojo šono PV 250° kryptimi. Panašus laidojimo būdas ir keturgubame kape Nr. 33.

Aštuonių žirgų kapai iki šiol aptikti tik Veršvuose. Jų atidengta du. Kapas Nr. 82, 300 cm ilgio ir 200 cm pločio, apardytas, ir tik iš griaučių dalių bei radinių nustatyta, kad čia buvę palaidoti aštuoni žirgai. Žymiai geriau išlikęs kapas Nr. 166—173. Visi žirgai jame palaidoti PV 200—220° kryptimi. Trys jų gulėję kniūpsti, vienas aukštielninkas, vienas ant dešiniojo, vienas ant kairiojo šono; likusieji apardyti, todėl jų kryptį sunku nustatyti.

Labai panašus žirgų laidojimo būdas yra ir kituose tyrinėtuose centrinės Lietuvos kapinyuose: Graužuose⁵⁰, Pakapiuose⁵¹, Rimaisiuose⁵² ir Rušeiniuose⁵³. Šiuose kapinyuose taip pat aptinkama nemaža kolektyvinių dvigubų, trigubų ir keturgubų kapų. Tai ypač ryšku Graužuose, kur iš 96 atidengtų žirgų kapų 27 sudaro dvigubi kapai, 5 — trigubi ir vienas

⁴⁹ Dienoraščiuose atskiri žirgai kolektyviniuose žirgų kapuose žymimi didžiosiomis abėcėlės raidėmis (A, B, C, D ir pan.).

⁵⁰ Tyrinėjimų dienoraštis yra KVDM.

⁵¹ Ten pat.

⁵² Ten pat.

⁵³ Ten pat.

su penkiais žirgų griaučiais. Kituose kapinyuose, pvz., Pakapiuose, vyrauja pavieniai žirgų kapai. Čia iš 30 atidengtų kapų tikrai 3 dvigubi. Panašiai yra ir Ruseiniuose, kur iš 19 kapų keturi yra dvigubi ir vienas — keturgubas, o Rimaisiuose terasta vien tikrai pavieniai žirgų kapai.

Veršvų kapinyne palaidotų žirgų padėtis įgalina daryti prielaidą, kad jie į kapą dažnai būdavo įstumiami gyvi ir tik po to užkasami. Tai ypač ryškiai rodo kapuose Nr. Nr. 26, 31 aptikti stovinčių žirgų arba kape Nr. 36 priekinėmis kojomis suklypusio žirgo griaučiai. Žirgams, kad jie ramiau stovėtų, greičiausiai, prieš įstumiant juos į duobę, buvo užrišamos akys arba uždedami maišai su grūdais⁵⁴. Šį faktą patvirtina kape Nr. 14 prie arklio žąslų rastas storoko audinio, greičiausiai, maišo fragmentas. Storo audinio fragmentų surasta ir kituose kapuose. Be to, kape Nr. 31 ant arklio kaktos ir kaklo srityje rastos virvutės liekanos. Reikia manyti, kad ja buvęs žirgui pririštas maišas su grūdais.

Prieš įstumiant į kapą, žirgus smarkiai nuvargindavo, kad jie vos galėtų pastovėti ant kojų. Nuvarginti žirgai laikydavosi žymiai ramiau. Šį faktą yra užfiksavę ir rašytiniai šaltiniai. Dusburgas, aprašydamas senųjų prūsų tikėjimą, nurodo, kad jie, prieš sudegindami, taip nuvaro žirgus nuo kojų bejodinėdami, jog šie vos begali pastovėti⁵⁵.

Veršvuose aptikti žirgų kapai pasižymi turtinga apranga. Žirgai kaip ir žmonės laidoti su įkapėmis, su visa savo apranga: kamanomis, balnais bei papuošalais (3 pav.). Beveik ties kiekvieno žirgo viršugalviu surastos gražiai ornamentuotos žalvarinės ir pasidabruotos plokštelės, įvairaus dydžio įvijios, kurios, greičiausiai, būdavo suneriamos ant virvutės. Tai paliudytų jų viduje išlikę siūlų bei ašutų liekanos. Prie įvijų labai dažnai aptinkami žalvariniai ir geležiniai skambaliukai, o kartais ir gintariniai karoliai (kapai Nr. Nr. 28, 59 ir kt.). Žirgai laidoti su kamanomis. Ypač puošnios kamanos aptiktos kapuose Nr. Nr. 66, 92, 137. Jos yra gražiai išpuoštos, apkaustytos sidabro bei žalvario ornamentuotomis plokštelėmis⁵⁶, kartais jos puošiamos dar žalvarinėmis grandinėmis su kabučiais.

Žirgams į nasrus būdavo įspraudžiami geležiniai žąslai, kurie dažniausiai surandami dar pačiuose nasruose arba po apatiniu žandikauliu. Žąslų dauguma be laužtukų ir tik nedidelė jų dalis aptikta su geležiniais, žalvariniais bei kauliniais laužtukais. Kai kuriuose kapuose žirgų kaklai buvę papuošti masyviomis vytinėmis kilpiniais ar kūginiais galais antkaklėmis (kapai Nr. Nr. 1, 198 ir kt.), uodegos — įvijinėmis ir gražiai ornamentuotomis juostinėmis apyrankėmis (kapai Nr. Nr. 108, 120, 126 ir kt.). Žirgai, matyti, laidoti su puošniais balnais. Tai liudija rastos geležinės ir dalis pasidabruotų balno kilpų. Po balnais, greičiausiai, būdavę padėtos gražios gūnios. Tą patvirtintų ant žirgų nugarkaulių surastos organinės medžiagos — audinio liekanos, o taip pat metaloplastiniu būdu ornamentuotos žalvarinės skardelės. Šios skardelės, atrodo, turėjo būti pritvirtintos prie

⁵⁴ Р. К. Куликаускаене, Советская археология, 17, 216 (1953).

⁵⁵ Rinktiniai Lietuvos istorijos šaltiniai, 1, 49, rankraštis, Lietuvos TSR MA Istorijos institutas, Nr. 47, Vilnius, 1949.

⁵⁶ Р. К. Куликаускаене, Советская археология, 17, 215, рис. 2 (1953).

audinio. Tai liudija jose esančios skylutės ir prie kai kurių skardelių išlikusio audinio liekanos (kapas Nr. 108). Balnus susegdavo puošniais diržais, apie kuriuos kalba Nr. Nr. 69, 122, 174 ir daugelyje kitų kapų surasti puošnūs pasidabruoti diržo skirstikliai bei sagtys, neretai dar su odinio diržo liekanomis.

Kalbant apie įkapes, tenka atkreipti dėmesį ir į įkapes, randamas kolektyviniuose žirgų kapuose. Žirgai šiuo atveju, kaip ir pavieniuose kapuose, laidoti su įkapėmis. Vis dėlto susiduriama ir su tokiais kapais, ku-

3 pav. Žirgo kapo Nr. 17 detalė

riuose vienas žirgas su įkapėmis, kitas be įkapių (dvigubi kapai Nr. Nr. 35, 36 ir 152, trigubas kapas Nr. 55). Atkreiptinas dėmesys ir į 8-nių žirgų kapų įkapes. Pvz., kape Nr. 184 penki žirgai rasti su geležiniais žąslais nasruose, beveik prie visų aptikta žalvarinių skambaliukų, nemaža žalvarinių įvijų bei geležinių sagčių, be to, visa eilė pasidabruotų, greičiausiai, diržo apkalų, kamanų. Dar turtingesnis 8-nių žirgų kapas yra Nr. 82. Tai, tur būt, pats turtingiausias žirgų kapas visame Veršvų kapinyne. Čia iš viso surasta 34 stambesni radiniai ir visa eilė smulkių žalvarinių įvijelių bei žalvarinių skardelių. Gaila, kad šis kapas apardytas ir nėra pilno jo aprašymo, todėl neaišku, kaip šie dirbiniai buvo išsidėstę. Iš esamų muziejuje dirbinių pažymėtini: trys pasidabruotu paviršiumi balno kilpos, dveji gerai išlikę geležiniai žąslai su žalvariniais pusemėnlio formos laužtukais, o taip pat atskirų žąslų fragmentai, visa eilė geležinių pasidabruotų diržo skirstiklių, geležinių ir žalvarinių apkalų, žalvarinių skardelių ir įvijų,

ivijinė, „apyrankė“, geležinių ir žalvarinių diržo sagčių, gintarinių dvigubo nupiauto kūgio formos karolių ir pan. Iš dirbinių skaičiaus atrodo, kad visi žirgai, arba bent didelė jų dalis, turėję būti su apranga.

Pagal surastą kapų inventorių: didžiules vytines kilpiniais ir kūginiais galais antkakles, juostines apyrankes, balno kilpas, žąslus bei jų laužtukus ir kitus dirbinius, žirgų kapinyną tenka datuoti II-ojo tūkstantmečio pradžia (X—XIV aa.). Tuo būdu žirgų kapinynas priklauso tam pačiam laikotarpiui, kaip ir dalis žmonių degintinių kapų. Tik žmonių degintiniai kapai pasirodė žymiai anksčiau, apie m. e. I-jo tūkstantmečio vidurį, tuo tarpu žirgai pradėta laidoti vėliau ir yra daugiau susiję su degintiniais žmonių kapais didžiulėse duobėse. Žirgai neabejotinai priklauso sudegintiems žmonėms, tiktai laidoti ne kartu su jais vienoje duobėje, bet pakasti atskirai kitoje kapinyno dalyje. Todėl žirgo kapas gali būti traktuojamas tiktai kaip tam tikra mirusiojo įkapė, pareikalavusi atskiros duobės ir net atskiro kapinyno ploto.

Panašūs ne tik laidojimo tvarka, bet kryptimi ir pačia medžiaga žirgų kapai aptikti ir kituose jau minėtuose centrinės Lietuvos kapinynuose.

Vakarų ir rytų Lietuvoje, o taip pat Užnemunėje šiuo laikotarpiu taip pat aptinkami žirgų kapai, bet tik pavieniai. Pvz., vakarų Lietuvoje tokie pavieniai žirgų kapai žinomi iš Nikėlių, Priekulės raj.⁵⁷, ir Skomantų, Kretingos raj.⁵⁸, kur mirusieji palaidoti drauge su savo žirgais. Nikėluose žirgas rastas atskirai nuo mirusiojo kitame kape, nors atstumas tarp šių kapų vos 45 cm. Skomantuose sudegintas mirusysis palaidotas vienoje duobėje su nedegintu žirgu. Įdomus raitelio ir žirgo kapas atidengtas Reketėje, Salantų raj.⁵⁹, bet jis yra iš m. e. I-ojo tūkstantmečio vidurio, chronologiniu atžvilgiu ankstyvesnis už Skomantų, Nikėlių, o taip pat ir nagrinėtuosius centrinės Lietuvos žirgų kapus. Aplamai, paprotys laidoti žmones drauge su žirgais vakarų Lietuvoje, nors pasirodęs ir anksčiau negu vidurio Lietuvoje, neprigijo.

Mažiausiai žinių turime apie Užnemunės archeologinius paminklus, jų tarpe ir apie žirgų kapus. Težinoma vos pora vietų, kur randama žirgų kapų. Pavyzdžiui, 1938 m. Liepynuose, Kapsuko raj.⁶⁰, griautinio kapinyno tyrinėjimų metu buvo atidengtas vienas nedeginto, atskiroje duobėje palaidoto žirgo kapas. Žirgų kapai, kaip atrodo iš surastų dirbinių: žąslų, balno kilpų, žalvarinių ir geležinių skambaliukų, yra buvę ir Mikytuose, Šakių raj.⁶¹ Nors visi šie radiniai yra ne sistemingų tyrinėjimų vaisiai, o atsitiktiniai, vis dėlto jie rodo, kad Užnemunės žirgų kapai savo medžiaga turi nemaža panašumo su Veršvų ir aplamai centrinės Lietuvos žirgų kapinynais.

⁵⁷ Senovė, 4, 284—285 (1938).

⁵⁸ Senovė, 1, 70—72 (1935).

⁵⁹ R. Volkaitė-Kulikauskienė, Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto mokslo darbai, 5 (Istorijos-filologijos fakulteto mokslo darbai 1), 127—128, 4 pav., Vilnius, 1955; GK, Nr. 31, 7, 7 pav. (1943).

⁶⁰ Tyrinėjimų dienoraštis yra KVDM; GK, Nr. 31, 24 (1943).

⁶¹ Radiniai yra KVDM, inv. Nr. 999: 1—16; R. Volkaitė-Kulikauskienė, Medžiaginė kultūra..., 237.

Kiek daugiau žirgų kapų aptinkama rytų Lietuvos pilkapiuose. Čia da-
linai vyrauja panašus laidojimo paprotys kaip ir Veršvuose — sudeginti
žmonės laidojami vienoje pilkapyno dalyje, o nedeginti žirgai kitoje. Vie-
nas toks pilkapynas atidengtas 1953—1954 metais Kapitoniškėse, Kaišia-
dorių raj.⁶² Čia pilkapiai su degintiniais žmonių kapais koncentruojasi ryti-
nėje kapinyno dalyje, o maždaug už 50 m nuo jų į vakarus prasideda pil-
kapiai su griautiniais žirgų kapais. Būdinga, kad visi žirgai, kaip ir Verš-
vuose, laidoti ta pačia vakarų arba šiaurės vakarų kryptimi po sampilu
iškastose duobėse. Tik jie nepasižymi tokia turtinga apranga, kokia pasi-
žymi Veršvų ir kitų centrinės Lietuvos kapinynų žirgų kapai. Kapitoniškių
žirgų kapai yra vienalaikiai su minėtais vidurio Lietuvos kapinynais. Tačiau
reikia atkreipti dėmesį į tai, kad Kapitoniškės yra beveik pats artimiausias
rytų Lietuvos pilkapynų prie centrinės Lietuvos ribų. Tokių identiškų reiškinių,
kaip Veršvuose ir Kapitoniškėse, kituose rytiniuose Lietuvos TSR
rajonuose kol kas nepastebėta, nors pilkapynuose kapų su griautiniais
ir degintiniais žirgų kapais atidengta visa eilė⁶³.

Paprotys laidoti mirusiuosius su žirgais Lietuvoje pastebimas labai
anksti, nuo pat pirmųjų mūsų eros amžių⁶⁴ ir sutinkamas net iki XIII—
XIV aa. Tai liudija aptikti Lietuvoje kapinynai su žirgų kapais. Vėlyves-
niais laikotarpiais, kaip patvirtina rašytinės žinios, žirgai nebūdavo laido-
jami atskirai, o sudeginami kartu su mirusiais. Pvz., Jonas Dlugošas,
aprašydamas didžiojo Lietuvos kunigaikščio Algirdo laidotuves (1377 m.),
sako, kad Algirdas miręs pagoniškose klaidose ir buvęs sudegintas kartu
su geriausiu žirgu, o Hermanas Vartbergietis nurodo, kad Algirdas buvęs
iškilmingai sudegintas su 18 karo žirgų⁶⁵.

O dar vėliau, jau 1413 m., minėtas kronikininkas J. Dlugošas, kalbė-
damas apie krikščionybės įvedimą Zemaitijoje, užsimena, kad lietuviai savo
mirusiųjų giminių ir bičiulių kūnus degindavo kartu su arkliais, balnais ir
iškilmingais rūbais⁶⁶.

Sis paprotys nėra naujas reiškinys. Jis yra būdingas įvairioms Europos
tautomis, tačiau X—XIV aa. labiausiai prigyja tarp baltų, ypač lietuvių ir
prūsų genčių. Prūsų teritorijoje, ypač sembų-notangų srityje, šiuo laikotarpiu,
kaip ir centrinėje Lietuvoje, sutinkami masiniai žirgų kapai. Čia žirgai
buvo laidojami taip pat su visa apranga: kamanomis, balnais ir kitais pa-
puošalais⁶⁷. Žirgų kapai Prūsijoje turi daugiau panašumo su laidojimo būdu
Ruseiniuose ir Grauzuose negu su Veršvais. Čia dažnai vienoje duobėje
aptinkami žirgų skeletai, o jų viršuje palaidoti sudeginti žmonės.

⁶² Tyrinėjimų dienoraščiai yra MAII.

⁶³ A. Tautavičius, Rytų Lietuva mūsų eros pirmajame tūkstantmetyje, disertacijos rankraštis, Lietuvos TSR MA Istorijos institutas, 269—270, Vilnius, 1953.

⁶⁴ P. K. Куликаускаене, Советская археология, 17, 212 (1953).

⁶⁵ SRP, 2, 620—621.

⁶⁶ J. Dlugosz, Historiae Polonicae, vertimas į lietuvių kalbą, rankraštis, Lietuvos TSR MA Istorijos institutas, byla Nr. 74, 39, 81, Vilnius, 1948.

⁶⁷ C. Engel und W. La Baume, Kulturen und Völker der Frühzeit im Preusslande, 192, Königsberg, 1937.

Tokiū būdu paprotys laidoti žmones su žirgais yra būdingiausias X—XIV amžiams, nors, kaip rodo šaltiniai, jis buvo sutinkamas ir vėliau tiek tarp lietuvių, tiek ir tarp prūsų giminių.

Ikapės

Mirusieji Veršvuose, kaip ir kituose kapinyuose, buvo laidojami su darbo įrankiais, ginklais, papuošalais ir net su žirgais. Surastieji daiktai ne tik išsprendžia kapinyno chronologijos klausimą, bet ir padeda nušviesti to meto žmonių verslą, jų materialinę kultūrą.

Iš darbo įrankių pažymėtini geležiniai įmoviniai⁶⁸ ir pentiniai plačiaašmeniai kirviai⁶⁹ bei geležiniai dalgiai⁷⁰. Geležiniai lenkti⁷¹ ir tiesūs peiliukai⁷² rasti vyrų ir moterų kapuose. Moterų kapuose rastos geležinės ylos⁷³, adatos⁷⁴, verpimo įrankiai — varpsteliai⁷⁵ ir kt. Aplamai, tenka pažymėti, kad darbo įrankių gausumu kapinynas nepasižymi. Daugiausia jų surasta griautiniuose m. e. I-jo tūkstantmečio pirmosios pusės kapuose. Vėlesnio laikotarpio kapuose darbo įrankiai retesni, pasilieka tik geležiniai tiesūs peiliai, o I-ojo tūkstantmečio pabaigoje pasirodo geležiniai plačiaašmeniai pentiniai kirviai.

Kapinynas nepasižymi ir ginklų gausumu. Jie būdingi tiktai vyrų kapams. Formos nėra įvairios: tai geležiniai įmoviniai ietigaliai⁷⁶, I-ojo tūkstantmečio pabaigoje pasirodo geležiniai smogiamieji peiliai⁷⁷. Žymiai daugiau vietos užima papuošalai. Kapai čia pasižymi ne tik jų gausumu, bet ir formų įvairumu. Papuošalai būdingesni moterims, nors aptinkami ir vyrų kapuose.

Rastuosius papuošalus, atsižvelgiant į jų gausumą ir formų įvairumą, galima suskirstyti į atskiras grupes: galvos, kaklo, krūtinės, rankų ir kitus papuošalus.

Galvos papuošalus sudaro kepuraitės, antsmilkiniai ir apgalviai. Kepuraitės yra buvusios vilnonės, papuoštos žalvarinėmis skardelėmis⁷⁸. Prie jų surasta ir antsmilkinių. Visi jie įvijiniai⁷⁹. Iš apgalvių pažymėtas tik

⁶⁸ Kapai Nr. Nr. 10, 13, 14, 54, 57, 58, 62, 73, 114, 118, 140, 143, 154, 164, 165, 173, 174, 180, 181, 182, 221, 230, 237, 266, 267, 275, 278, 294, 304, 307, 310, 345. Be to, septyni atsitiktinai rasti griautinių kapų rajone.

⁶⁹ Rasta 5 egzemplioriai degintiniame kape Nr. 5.

⁷⁰ Kapas Nr. 41.

⁷¹ Kapuose Nr. Nr. 1, 2, 6, 10, 15, 18, 45, 49, 51, 54, 57, 67, 71, 74, 96, 113, 118, 125, 158, 174, 178, 181, 200, 203, 266, 304, be to, du rasti atsitiktinai.

⁷² Kapai Nr. Nr. 5, 81, 93, 109, 114, 135, 142, 144, 152, 158, 159, 164, 173, 188, 220, 221, 229, 230, 237, 258, 259, 262, 266, 277, 296, 307, 321, 323, 345 ir degintiniai kapai Nr. Nr. 4, 70, 79, 87, 103.

⁷³ Kapai Nr. Nr. 36, 39, 48, 87, 98, 102, 172, 181, 209, 227, 267, 337, degintiniai kapai Nr. Nr. 4, 18, 45, 46, 60, 69, be to, trys rastos atsitiktinai griautinių kapų rajone.

⁷⁴ Kapas Nr. 36.

⁷⁵ Kapai Nr. Nr. 109, 147 ir degintiniai kapai Nr. Nr. 2, 27.

⁷⁶ Kapai Nr. Nr. 67, 140, 142, 143, 152, 158, 173, 210, 229, 230, 233, 237, 258, 259, 262, 281, 307.

⁷⁷ Rastas atsitiktinai 1954 m. tyrinėjimų metu.

⁷⁸ Dvigubas kapas Nr. 103—104.

⁷⁹ Iš viso surasta 12 egzempliorių kapuose Nr. Nr. 21, 30, 90 ir 197.

vienas egzempliorius, rastas kape Nr. 195. Jis sudarytas iš smulkių, poromis sugrupuotų įvijų ir keturkampių prailgintų plokštelių.

Kaklo papuošalų grupę sudaro: karoliai, įvijos ir antkaklės. Karoliai kapuose sutinkami daugiausia apvaromis, sudarytomis iš stiklinių, emaliuotų ir gintarinių karoliukų⁸⁰. Kartais karoliai, sumaišyti su įvijomis, sudaro gana puošnius kaklo papuošalus. Pati gausiausia kaklo papuošalų grupė yra antkaklės. Jos, pagal formą, išskiriamos į 8 pagrupes: trimitiniais⁸¹, kūginiais⁸², šaukštiniais galais⁸³, antkaklės su kabliuku ir kilpele galuose⁸⁴, dėželinės⁸⁵, vytinės kilpiniais galais⁸⁶, vėlyvos vytinės kūginiais galais⁸⁷ ir vėlyvos vytinės antkaklės kilpiniais galais⁸⁸. Chronologiniu atžvilgiu iš jų ankstyviausios, priklausančios III — IV aa. yra trimitinės ir kūginės antkaklės, vėlyviausios — IX — XIII aa. — vytinės kūginiais ir įvijinės kilpiniais galais.

Pati gausiausia Veršvų kapinyne surastų papuošalų grupė yra krūtinės papuošalai: segės, smeigtukai ir antkrūtininės grandys⁸⁹. Labiausiai išplitusios įvairių formų segės. Pačios ankstyviausios, siekiančios II-jo a. pabaigą — III a. pradžią, yra profiliuotos segės⁹⁰. Toliau seka laiptelinės⁹¹ ir lankinės segės. Lankinės segės sudaro atskirą grupę, kuri pagal jų formą — kojelės užbaigimą — skiriama į keletą pogrupių: lenktine⁹² ir trikampe kojеле⁹³, žieduotas⁹⁴, skliutakojės⁹⁵ ir seges lietine užkaba⁹⁶. Visos lankinės segės chronologiniu atžvilgiu priklauso I-ojo tūkstantmečio viduriui.

Antra stambesnė segių grupė yra pasaginės segės, kurios skirstomos į seges: atvyniotais⁹⁷, aguoniniais⁹⁸, daugiakampiais⁹⁹, pastorintais¹⁰⁰ ir gyvuliniais¹⁰¹ galais. Taip pat aptikta ir apskritinių plokštelių segių¹⁰².

⁸⁰ Kapai Nr. Nr. 1, 16, 28, 34, 89, 90, 103 — 104, 147, 151, 196, 205, 209, 226, 258, 296, 304, 340. Karoliai rasti kape Nr. 304, aprašyti VDKMM, 31.

⁸¹ Kapas Nr. 304, aprašytas VDKMM, 23 — 33.

⁸² Kapai Nr. Nr. 300, 304, 334, 335.

⁸³ Kapai Nr. Nr. 258, 275, 304.

⁸⁴ Kapai Nr. Nr. 6, 141, 146, 205, 206, 221 ir 248.

⁸⁵ Kapai Nr. Nr. 240, 302, 321.

⁸⁶ Kapas Nr. 304.

⁸⁷ Degintinis kapas Nr. 1, be to, dvi atsitiktinai rastos.

⁸⁸ Degintinis kapas Nr. 112.

⁸⁹ Antkrūtininis papuošalas aprašytas VDKMM, 38 — 39, VII lent.

⁹⁰ Rasta kape Nr. 103 ir viena atsitiktinai.

⁹¹ Rasta kapuose Nr. Nr. 4, 39 ir 24. Dvi atsitiktinai rastos segės paskelbtos, žr. Senovė, 4, 36 : 1, 2 pav. (1938).

⁹² Rasta kapuose Nr. Nr. 127, 129, 171, 172, 197, 206, 220, 229, 240, 259, 274, 295, degintiniuose kapuose Nr. Nr. 74, 277.

⁹³ Rasta kapuose Nr. Nr. 138, 195, 261, 210.

⁹⁴ Kapai Nr. Nr. 111, 131, 172, 192, 240, 275, 321.

⁹⁵ Degintinis kapas Nr. 31.

⁹⁶ Degintiniai kapai Nr. 135, 136, 142, 143, 159, 171, 181, 307.

⁹⁷ Degintinis kapas Nr. 76 ir trys atsitiktinai rastos.

⁹⁸ Degintiniai kapai Nr. Nr. 1 ir 3.

⁹⁹ Degintinis kapas Nr. 1.

¹⁰⁰ Atsitiktinai rastos.

¹⁰¹ Degintinis kapas Nr. 1.

¹⁰² Dvi rastos atsitiktinai degintinių kapų rajone.

Prie krūtinės papuošalų priklauso lazdeliniai¹⁰³, profiliuoti¹⁰⁴, ritiniai¹⁰⁵, žiediniai¹⁰⁶ ir rateliniai¹⁰⁷ smeigtukai. Vyrauja lazdeliniai smeigtukai.

Rankų papuošalų grupę sudaro juostinės¹⁰⁸ ir storagalės¹⁰⁹ apyrankės bei įvijiniai¹¹⁰ ir juostiniai¹¹¹ žiedai. Iš jų išsiskiria apyrankė gyvuliniais galais¹¹².

Čia suminėti dirbiniai yra daugiausia vietinio darbo, bet pasitaiko ir importuotų. Iš jų pažymėtinas žalvarinis ašotėlis¹¹³, rastas dvigubame vyro ir moters kape Nr. 304, bei emaliuoti karoliai.

Įkapėmis pasižymi ne tiktai žmonių, bet ir žirgų kapai. Beveik kiekviename žirgo kape sutinkamos kamanų liekanos, dažnai apkaustytos žalvario¹¹⁴ arba švino ir sidabro plokštelėmis¹¹⁵, o taip pat žalvariniai¹¹⁶ arba geležiniai¹¹⁷ skambaliukai. Dažnas radinys žirgų kapuose yra geležiniai žąslai. Žąslai yra dvinariai¹¹⁸ ir trinariai¹¹⁹.

Įdomūs žąslai su laužtukais, ypač žalvariniais ir kauliniais, kurie baigiasi skulptūrine žirgo galvute¹²⁰.

Kita stambesnė žirgo aprangos dalis yra balnai. Balnų, kadangi jie buvo odiniai, išskyrus kilpas, neišliko. Kitų tarpe išsiskiria geležinės sidabru inkrustuotos balno kilpos¹²¹.

Be kamanų ir balnų, žirgų kaklai dažnai buvę papuošti „antkaklėmis“¹²², uodegos — „apyrankėmis“¹²³.

Veršvų kapinyno inventorius rodo, kad mirusieji čia buvo laidojami pradėdant m. e. II-ju a. ir baigiant XIV-ju a.

I š v a d o s

1. Kapinynas, remiantis kapuose rastomis įkapėmis, priklauso II — XIV amžiams.

2. Laidosena per šį laikotarpį keitėsi kelis kartus.

¹⁰³ Rasta beveik visuose griautiniuose ir degintiniuose kapuose.

¹⁰⁴ Kapai Nr. Nr. 20 ir 178.

¹⁰⁵ Kapai Nr. Nr. 38, 48 ir 90.

¹⁰⁶ Kapai Nr. Nr. 147, 161, 349 ir 340.

¹⁰⁷ Kapas Nr. 245.

¹⁰⁸ Kapai Nr. Nr. 4, 6, 42, 107, 130, 138, 147, 151, 163, 245, 296, 302, 304, 311, 339, 310, degintinis kapas Nr. 39.

¹⁰⁹ Kapai Nr. Nr. 116, 141, 135, 205, 240, degintiniai kapai Nr. Nr. 9, 45, 46, 47.

¹¹⁰ Kapai Nr. Nr. 111, 113, 135, 147, 149, 170, 210, 319.

¹¹¹ Kapai Nr. Nr. 4, 13, 14, 111, 112, 151, 171, 172, 188, 195, 205, 348.

¹¹² Degintinis kapas Nr. 3.

¹¹³ Ašotėlis aprašytas VDKMM, 41 — 42, IX pav.

¹¹⁴ Kapai Nr. Nr. 13, 14, 18, 48, 67 ir kt.

¹¹⁵ Kapai Nr. Nr. 16, 66, 92, 137, 189.

¹¹⁶ Kapai Nr. Nr. 89, 92, 147, 150, 156, 169, 174, 176, 181, 182, 201.

¹¹⁷ Kapai Nr. Nr. 18, 158, 181.

¹¹⁸ Kapai Nr. Nr. 3, 15, 82, 160, 164, 181, 198, 190 ir kt.

¹¹⁹ Kapai Nr. Nr. 4, 11, 12, 14, 16, 38, 42, 46, 49 ir kt.

¹²⁰ Kapai Nr. Nr. 33, 34, 35, 70.

¹²¹ Rasta aštuonių žirgų kape Nr. 82.

¹²² Rasta kapuose Nr. Nr. 1, 8, 9, dvi atsitiktinai.

¹²³ Kapai Nr. Nr. 8, 11, 13, 15, 90, 102, 108.

II — VI aa. mirusieji laidoti nedeginti 40—100 cm gylio duobėse, ažuoliniuose skobtiniuose karstuose su gausiomis ir įvairiomis įkapėmis: darbo įrankiais, ginklais ir papuošalais.

VI — VII aa. pereinama prie lavonų deginimo, nors tarp jų dar pasitaiko ir pavieniai griautiniai kapai. VIII — XIV aa. — jau tik degintiniai kapai. X — XIV aa. pasirodo kapai su žirgais.

3. Degintiniai kapai yra dvejopo tipo. Ankstyvesnieji nedidelėse 30 — 50 cm skersmens duobutėse, vėlyvesni — didžiulėse iki kelių metrų skersmens duobėse.

4. Lavonai buvo deginami daugiausia ne pačioje kapo duobėje, o atskiroje tam tikslui skirtoje laužavietėje, dažniausiai kartu su įkapėmis.

5. Ankstyviausi degintiniai kapai įgalina daryti išvadą, jog kūnų deginimo paprotys pirmiausia atsirado rytų ir centrinėje Lietuvoje, iš kur vėliau plito į vakarinius Lietuvos rajonus.

6. Žirgų kapai koncentruojasi atskiroje nuo žmonių kapų kapinyno dalyje. Čia žirgai buvo laidojami nedeginti. Duobėje aptinkama nuo vienerių iki kelerių griaučių. Kapuose Nr. Nr. 82 ir 166—173 susidurta net su aštuonių žirgų griaučiais. Žirgai, kaip ir žmonės, laidoti su turtinga apranga.

7. Veršvų kapinynas pagal savitus laidosenos ir medžiaginės kultūros bruožus įeina į centrinės Lietuvos TSR teritorijos laidojimo paminklų sritį.

Lietuvos TSR Mokslų akademijos
Istorijos institutas

Gauta
1956 XII 20

ОБРЯДЫ ПОГРЕБЕНИЯ В МОГИЛЬНИКЕ ВЕРШВАЙ

О. В. НАВИЦКАЙТЕ

Резюме

В статье освещаются материалы, касающиеся обрядов погребения могильника в Вершвай, который находится на правом берегу реки Немunas в пределах города Каунас. При раскопках в 1938—1940 и 1954 гг. вскрыто 700 погребений, из них 348 погребений с трупоположениями, 112 с трупосожжениями и 203 конских погребений. К самому раннему периоду II—VI вв. относятся погребения с трупоположениями, к VI—XIV вв. — с трупосожжениями и к X—XIV вв. — конские погребения.

В II—VI вв. умершие хоронились в дубовых выдолбленных гробах в яме глубиной в 40—110 см. Характерной особенностью погребального обряда в Вершвай являются камни, положенные в могильной яме около костяка: чаще всего два из них находим по обеим сторонам черепа, два у ног, а иногда два камня находятся в области бедер. Положение скелета связано с полом умершего: чаще всего мужчин хоронили головами на запад, женщин — на восток. Погребальный инвентарь состоит из орудий труда, оружия и множества украшений.